

Peřina, Ivan

Ke stavebnímu vývoji hradu Hrubý Rohozec

Archaeologia historica. 2007, vol. 32, iss. [1], pp. 283-295

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140716>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Ke stavebnímu vývoji hradu Hrubý Rohozec

IVAN PEŘINA

Abstrakt: Článek je příspěvkem k problematice poznání stavebního vývoje hradu Hrubý Rohozec. Na základě stratigrafických vztahů, architektonických detailů a charakteru dispozičních změn byl předložen již dříve kvalitní model stavebního vývoje. Předmětem zájmu většiny badatelů byla především honosná goticko-renesanční přestavba. Tento text se soustředí na poznání nejstarší stavební etapy hradu na přelomu 13. a 14. století, snaží se upozornit na problematiku zařazení objektu do typologie hradů a věnuje se vyhodnocení dochované obytné věže.

Klíčová slova: Stavební vývoj – typologie hradů – obytná věž – konec 13. století.

The Construction Development of the Hrubý Rohozec Castle

Abstract: The article contributes to the issue of the construction development of the Hrubý Rohozec castle. Reliable models of the construction development have been put forward before, based on stratigraphic relations, architectural details and the character of changes in the layout. The majority of experts have concentrated upon the pompous Gothic-Renaissance reconstruction of the castle. The author explores the oldest construction phase of the castle at the turn of the 13th and 14th centuries, points out the problem of incorporating the castle into the castle typology, and assesses the preserved residential tower.

Key words: Construction development – castle typology – residential tower – late 13th century.

Hrad Hrubý Rohozec severně od Turnova (k. ú. Daliměřice, okr. Semily) je situován na hraně pískovcové tabule, překryté půdním krytem nad pravým břehem řeky Jizery. Pískovcové podloží, připomínající svým charakterem až opuku, je viditelné v zahloubených interiérech a především se pohledově uplatňuje u východního průčelí hradu přestavěného na zámek, kde právě působením vodního toku došlo k jeho vypreparování a vytvoření hrany tabule (obr. 1).

Hrubý Rohozec, v současnosti vnímaný spíše jako goticko-renesanční zámek s dalšími především klasicistními a romantizujícími úpravami, je ukázkovým příkladem stavby měnící se dle nároků a možností majitele během staletí. Výsledkem je jakýsi konglomerát vznikající působením několika stavebních slohů v různých časových horizontech. Již plán F. A. Hebera dokazuje složitost vývoje celé dispozice, zřetelná je především právě dispoziční nepravidelnost vznikající při srůstání starších a mladších objektů (obr. 2). Na základě stratigrafických vztahů, architektonických detailů a charakteru dispozičních změn byl předložen již dříve kvalitní model stavebního vývoje díky stavebně historickému průzkumu, který byl bohužel proveden až po rozsáhlých opravách zámku (Vlček–Zahradník 1989, 181–207). Přesto jeho autoři přinesli cennou představu o vývoji panského sídla. Povrchový průzkum lokality, provedený v letech 2005 a 2006 dle metod stavební historie – metoda stratigrafie, komunikačního schématu a komparace (Gabriel 1996), se ztotožnil v mnohém s předchozími závěry a nabízí pouze doplňující informace ke stavebnímu vývoji hradu a námětem k diskusi jsou úvahy o typologických souvislostech a problémech zařazení Hrubého Rohozce do stávající typologie hradních staveb (Durdík 1999; Durdík–Bolína 2001).¹

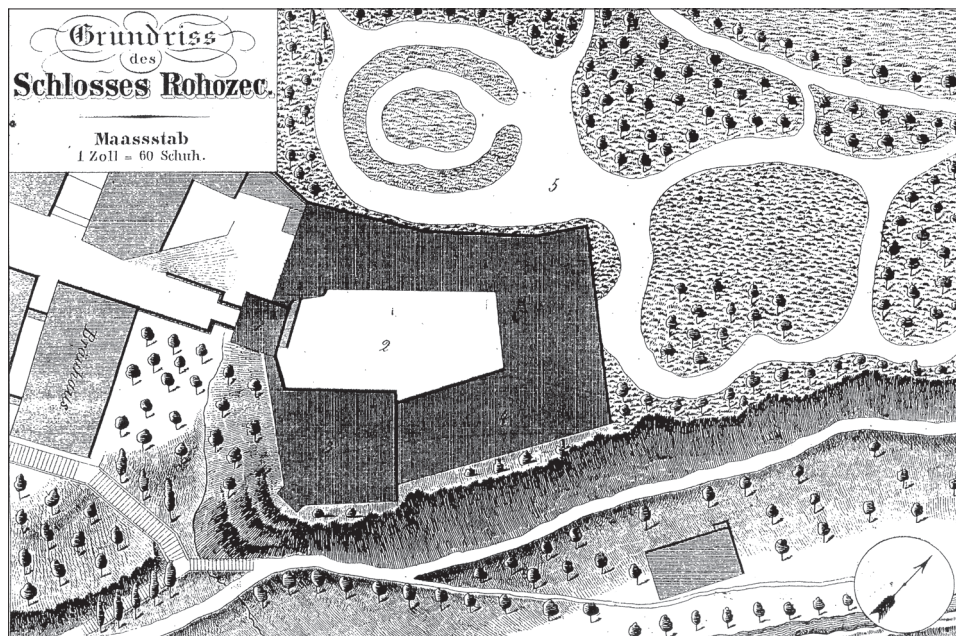
Při rozboru stavebního vývoje hradu Hrubého Rohozce užívám některé termíny ze stavební historie, které je nutné pracovním definovat. Jedná se především o pojmy: technologický

¹ Předložené výsledky průzkumu Hrubého Rohozce jsou dílčím výstupem v rámci zpracovávání autorovy diplomové práce: Peřina, I., Hradý Horního Pojizeří mezi Malou Skálou a Turnovem na Katedře historie, Filozofické fakulty, Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Práce obsahuje pojednání o lokalitách: Dolánky, Drábovna, Frýdštejn, Hrubý Rohozec, Klokočský hrádek, Rotštejn, Vranov, Zbiroh. Za umožnění studia popisovaného objektu děkuji panu kastelánovi Jindřichu Zemanovi i všem ostatním zaměstnancům. Za souhlas s publikováním plánů z SHP Hrubého Rohozce srdečně děkuji doc. PhDr. Pavlu Vlčkovi.



Obr. 1. Hrubý Rohozec od východu, pohled z údolní nivy řeky Jizery. Foto I. Peřina 2006.

Abb. 1. Groß Rohosetz von Osten her, Ansicht vom Flußtal der Iser. Foto I. Peřina 2006.



Obr. 2. Půdorys Hrubého Rohozce dle F. A. Hebera (1845).

Abb. 2. Grundriß von Groß Rohosetz nach F. A. Heber (1845).

postup výstavby, mikrofáze, fáze a etapa. U prvních dvou pojmů dochází často k záměně a druhé dva jsou pak používány často jako synonymum. Za technologický postup lze považovat rozeznání jednotlivých zednických vrstev nebo existenci spáry mezi zdí a klenbou, které datujeme do jednoho časového období. Odlišná je mikrofáze, při které lze rozeznat např. mladší vložení klenby nebo vložení jiného typu okenního ostění. Za fázi lze považovat např. přistavění patra, důležité je zachování prvotní funkce objektu. Etapu pak definuje především změna funkce objektu, změna komunikačního schématu nebo soubor fází jednoznačně datovatelných do dalšího časového období. Je zřejmé, že každá stavba v jednom časovém horizontu má svůj technologický postup, pokud dojde ke změně stavební podoby může se jednat minimálně o mikrofázi a maximálně o etapu. Znamená to tedy, že každá fáze může mít jednu i více mikrofází a každá etapa se pak může skládat z několika fází. Rozpoznání těchto kategorií může vést ke kvalitnímu poznání stavebního vývoje, problémem je ovšem často míra archeologizace zkoumaných staveb.

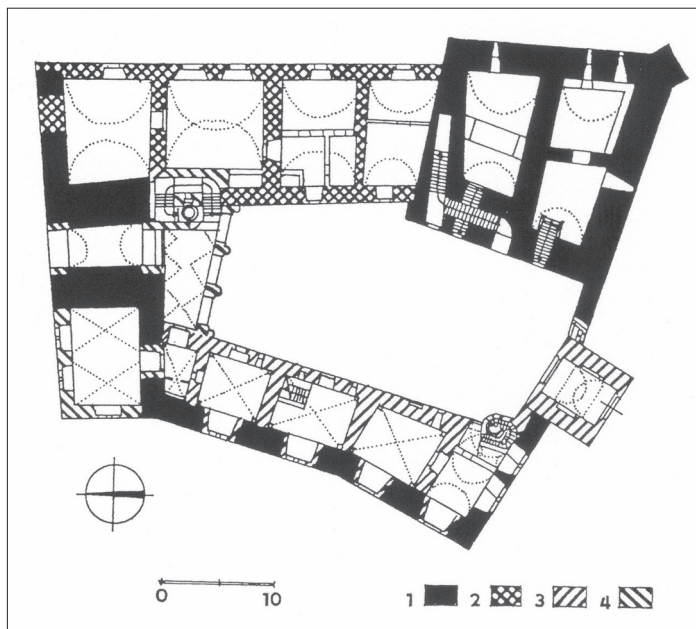
Dalším problémem právě při studiu torzálních staveb je skutečnost, že mohou obsahovat řadu samostatných objektů, u kterých ovšem často nemůžeme určit vzájemné vztahy.

Hrad Hrubý Rohozec byl založen patrně na konci 13. století nebo na počátku 14. století členy mocného rodu Markvarticů. První zmínkami z písemných pramenů jsou predikáty z let 1322 a 1323, kdy jsou členové rodu Havel Ryba a snad jeho synové Jaroslav a Ctibor nazýváni přízvisky z Rohozce (Šimák 1903, 6, 12; Sedláček 1895, 199; Menclová 1972, 395; Vlček–Zahradník 1989, 3, 181; Klápště 2005, 123–124). Hrad v první stavební etapě byl nejspíše dvoudílnou dispozicí. První oddíl – předhradí je hypoteticky předpokládáno



Obr. 3. Model stavebního vývoje Hrubého Rohozce dle P. Vlčka (1999, 264–265). Půdorys A I. stavební etapa – kolem roku 1300 až druhá polovina 15. století. Půdorys B a C II. stavební etapa o dvou fázích – kolem roku 1500 až dvacátá léta 16. století. Půdorys D IV. etapa – pozdně renesanční etapa – pro roce 1593 až 1613.

Abb. 3. Bauentwicklungsmodell von Groß Rohosetz nach P. Vlček (1999, 264–265). Grundriß A I. Bauetappe – um 1300 bis 2. Hälfte 15. Jhd. Grundriß B und C II. Bauetappe mit zwei Phasen – um 1500 bis zwanziger Jahre 16. Jhd. Grundriß D IV. Etappe – Spätrenaissanceetappe – für die Jahre 1593 bis 1613.



Obr. 4. Hrubý Rohozec, stavebně-historická analýza dle T. Durdíka (1999, 200–201) s použitím výsledků průzkumu P. Vlčka a P. Zahradníka (1989). Legenda obdobná jako u obr. 3. 1 – I. stavební etapa – kolem roku 1300 až druhá polovina 15. století. 2 a 3 – II. stavební etapa o dvou fázích – kolem roku 1500 až dvacátá léta 16. století. 4 – IV. etapa – pozdně renesanční etapa – pro roce 1593 až 1613. Poloha vstupní brány do hradního jádra v první fázi naznačena pouze v rovině hypotézy i její zazdění zdívem 2. Úprava legendy autor.

Abb. 4. Groß Rohosetz, bauhistorische Analyse nach T. Durdík (1999, 200–201) unter Heranziehung der Forschungsergebnisse von P. Vlček und P. Zahradník (1989). Ähnliche Legende wie bei Abb. 3. 1 – I. Bauetappe – um 1300 bis 2. Hälfte 15. Jhdt. 2–3 – II. Bauetappe mit zwei Phasen – um 1500 bis zwanziger Jahre 16. Jhdt. 4 – IV. Etappe – Spätrenaissanceetappe – für die Jahre 1593 bis 1613. Lage des Eingangstores zum Burgkern in der ersten Phase lediglich hypothetisch angedeutet, und seine Zumauerung mit Mauerwerk 2. Bearbeitung der Legende vom Verfasser.

před severním průčelím druhého oddílu – hradního jádra (Durdík 1999, 200), kde se nacházela starší brána. Předhradí zaniklo v souvislosti s přeložením vstupní komunikace do jádra hradu na jižní stranu v pozdní gotice a definitivně pak při parkových úpravách. Hradní jádro ve tvaru nepravidelného lichoběžníku obsahovalo dvě věže (obr. 3, A). Přibližně ve středu severního průčelí hradního jádra byla na vyšším pískovcovém bloku situována čtverhranná věž o rozměrech 9×11 m, se zdmi v přízemí silnými přes 3,5 metru. Dle starších názorů byla brána do hradního jádra situována po pravé straně popisované věže v hradební zdi ustupující o její hloubku (Menclová 1972, 395), tomu však neodpovídá výška skalního podloží v suterénu mladšího goticko-renesančního západního křídla (obr. 3, C), které vybíhá dosti vysoko, poté výrazně klesá a nenese stopy po možném průřezu, nutném pro vedení komunikace (Vlček–Zahradník 1989, 186). Otázkou zůstává, zda můžeme přijmout stávající stav skalního podloží jako stav středověký, nebo zda bylo skalní podloží výrazně upraveno při goticko-renesanční přestavbě hradu a stopy staršího vstupu se mohou nacházet pod renesančním křídlem vloženým před hradební zeď a srovnávající tak severní průčelí do jednoho plánu (obr. 3, D). Přesto se lze snad prozatím přiklonit k novějšímu názoru (Vlček–Zahradník 1989, 186), dle kterého byla brána situována mezi popsanou věž a hranu pískovcové tabule (obr. 3, A). Jediným dokladem je upravená skalní římsa, situovaná východně od věže v nižší niveletě přibližně o 3 m. Právě v nejstarší stavební etapě byla úroveň terénu výrazně nižší, což dokládají změny v terénní konfiguraci pískovcového podloží viditelné v suterénech jednotlivých staveb. Bohužel představa o výškových úrovních a vztazích jednotlivých objektů je značně nespojitá, neboť

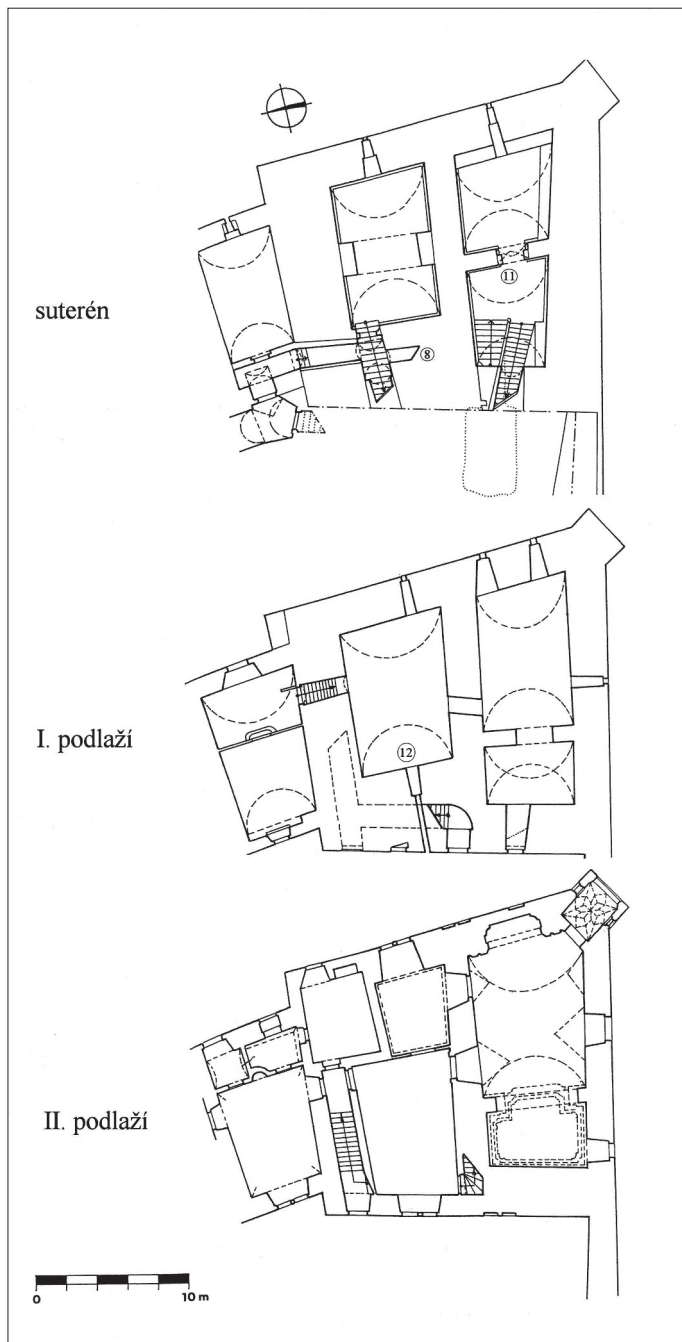
informace získané pro různé části dispozice neposkytují možnost určit detailněji výškové vztahy pro celé hradní jádro.

Jihovýchodní kout nádvoří zaujala druhá věž situována rovněž na vyšším pískovcovém výchozu. Hradní jádro bylo obeháno hradbou silnou 2,5 metru kopírující patrně hranu pískovcového podloží. Je možné, že východní hrana spadající příkře do údolí Jizery byla opevněna pouze lehčí konstrukcí (obr. 3, A). Liniové hradební opevnění bylo po severní, západní a jižní straně doplněno pravděpodobně příkopem a valem, které zanikly při budování zámeckého parku v období baroka a klasicismu. Starší úroveň terénu a příkop byly patrné před jižním průčelím hradního jádra ještě v polovině 19. století (Vlček–Zahradník 1989; Vlček 1999, 265), kde stavba příkopu využila rokli s vodotečí (obr. 2).

Při klasifikaci nejstarší stavební etapy mezi dispoziční typy je nutné povšimnout si především obou věží a vedení komunikace do hradního jádra. První věž, situovaná uprostřed severního průčelí hradního jádra, svými rozměry 9×11 m a se 3,5 m silným zdívkem odpovídá metrice, charakteristické pro většinu čtverhranných nebo okrouhlých věží s obdobným průměrem kolem 9 m a silou zdi až 3,5 m, které jsou definovány jako bergfrity (Durdík–Bolina 2001, 31–32). Bohužel díky mladším přestavbám lze definovat věž jako bergfrit pouze dle uvedených dispozičních rozměrů, zatímco informace o podobě středověkého vstupu a podobě interiérů chybí. Průjezd v přízemí je až klasicistním průrazem a zaklenutí dalších dvou pater náleží také novověkým obdobím (Vlček–Zahradník 1989, 182). Pro vřazení mezi bergfrity svědčí i poloha věže v čele hradního jádra a předpokládaná brána nedaleko její paty (Durdík 1999, 57–58; Durdík–Bolina 2001, 100–109). Bergfrit tak mohl kontrolovat komunikaci vedoucí přes předpokládaný první oddíl hradu k bráně do hradního jádra. Druhá věž v jihovýchodním koutě nádvoří obracející se hlavním průčelím k západu je hloubkovým dvoutraktem a lze u ní předpokládat obytnou funkci, která ji řadí mezi donjony. Problematice obecné definice věže a klasifikaci objektu jako donjonu se věnuje podrobněji druhá část příspěvku. Na základě uvedených znaků náleží první stavební etapa hradu nejspíše k bergfritovým dispozicím.

Toto tvrzení se rozchází s názorem, řadícím hrad v první stavební etapě (1. polovina 14. století) do kontextu hradů s hranolovou obytnou věží (Durdík 1999, 201). Rovněž volba uváděných analogií je poněkud problematická. Dle polohy čtverhranné věže a paláce (v případě Rohozce donjonu) na vyšších skalních výchozech vůči nádvoří hradního jádra je srovnáván Hrubý Rohozec s hradem Bradlec (okr. Semily) nebo s hradem Buben (okr. Plzeň) (Vlček–Zahradník 1989, 208), které jsou řazeny mezi blokové dispozice (Durdík 1999, 77–78, 89–90). Propojení s hradem Bradlec umocňuje společný majitel Havel Ryba, jehož predikáty připomínají oba hrady k roku 1322 (Tomíček–Úlovec 2002, 217; Vlček–Zahradník 1989, 3, 181). Přesto se zdá, že si hrady nejsou dispozičně podobné. Stavební vývoj hradu Bradlec je poněkud komplikovanější, do počátku 14. století je kladena pouze část hradby na východě, do poloviny 14. století čtverhranná věž na jižním skalním výchozu postavená v místech staršího paláce a palác na severním skalním výchozu je datován do doby kolem roku 1400 (Tomíček–Úlovec 2002, 230). Rozdílné je i vedení přístupové komunikace, která u Bradlece obchází dokola svršek kupy, na jejímž vrcholu tvořeným čedičovým bradlem se nachází hradní jádro. Komunikace do jádra vstupuje mezi oběma vrcholky bradla (Tomíček–Úlovec 2002, 231, 242). Model stavebního vývoje hradu Bradlec značně komplikuje fragmentární stav objektu a pouze relativní datace těžko interpretovatelných fází, považovaných za tři stavební etapy, které autoři vymezují dle změn ve struktuře zdiva a vztahů zděných konstrukcí (Durdík 1999, 78; Tomíček–Úlovec 2002, 229). Je nutné zmínit, že model první stavební etapy Rohozce vycházející z poznání dispozice může být zatížen opačným problémem, který nedovoluje rozeznat fáze pro období od přelomu 13. a 14. století až do druhé poloviny 15. století.

Druhou analogií je hrad Buben poprvé zmiňovaný roku 1349, jehož hradní jádro zpřístupňuje komunikace pod skalním blokem, na kterém je ovšem pouze hypoteticky předpokládána čtverhranná obytná věž, zatímco zadní část jádra zaujal patrový palác (Vlček–Zahradník 1989, 208; Durdík 1999, 89–90).



Obr. 5. Půdorys obytné věže bez rozlišení stavebních fází, výřez z plánu dle P. Vlčka a P. Zahradníka (1989). Suterén, I. podlaží, II. podlaží. Odkazy na obr. 8, 11–12 autor.

Abb. 5. Grundriß des Wohnturms ohne Unterscheidung der Bauphasen, Planausschnitt nach P. Vlček und P. Zahradník (1989). Souterrain, I. Etage, II. Etage. Verweise auf Abb. 8, 11–12 vom Verfasser.

Domnívám se, že dispozice hradu Bradlec a jeho komunikační uspořádání je zcela odlišné od Hrubého Rohozce. Míra archeologizace hradu Buben dosáhla takového rozsahu, který ani nedovoluje jednoznačně určit existenci domnělé věžové stavby na skalním bloku nad bránou do hradního jádra. Zdá se, že obě analogie nelze přijmout.

Za jinou analogii pro první stavební etapu Rohozce lze zvolit nejstarší podobu hradu Ostrý (okr. Děčín). Hrad byl založen před rokem 1268, v nejstarší stavební etapě se nacházela v čele hradu blíže neurčitelná hranolová stavba a v zadním jihovýchodním koutu dispozice další hranolový objekt, dle jednoho názoru snad donjon (Šedivý 2000, 159, 164–166), nebo dle druhého názoru, neznámá forma paláce (Durdík 2002, 74). Přístupová komunikace byla vedena po hřbetu ostrožny a po překonání příkopu ústila komunikace do brány mezi hranolovým objektem a hranou ostrožny. V další fázi byl hranolový objekt nahrazen válcovým bergfritem (Šedivý 2000, 159, 164–166).

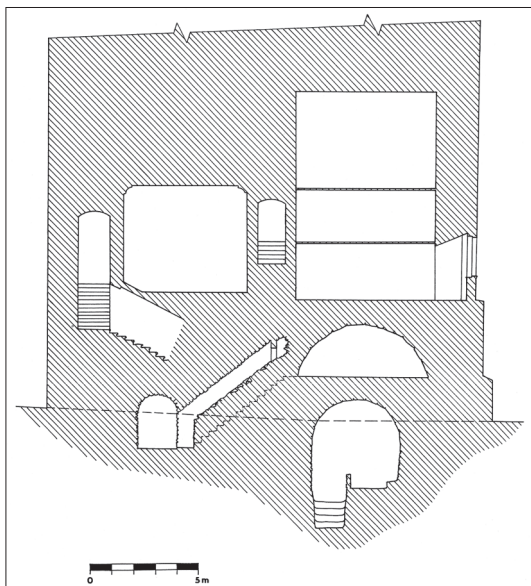
Je otázkou, zda popis první stavební etapy Hrubého Rohozce, srovnání s bergfritovou dispozicí hradu Ostrý i vyhodnocení portálu v obytné věži (viz níže) dovoluje přiřadit nejstarší podobu hradu k bergfritovým dispozicím a posunout její vznik do konce 13. století. K opatrnosti při jednoznačnosti předloženého modelu ovšem vede, jak jsem již výše upozornil, současná stavební podoba Hrubého Rohozce.

Další stavební etapy vývoje hradu pouze stručně naznačuji (obr. 3, B–D, obr. 4). První fáze druhé stavební etapy probíhala kolem roku 1500 za Johanky z Krajku a jejího manžela Jana ze Šelmberka, kteří nechali postavit ve starším nerovném terénu hradního jádra východní křídlo ležící mezi donjonem a bergfritem (obr. 3, B). Tím došlo k zaslepení staré brány a vstup musel být přeložen na opač-



Obr. 6. Obytná věž od západu, pohled ze zámečského nádvoří. Foto I. Peřina 2006.

Abb. 6. Wohnturm von Westen her, Ansicht vom Schloßhof. Foto I. Peřina 2006.



Obr. 7. Příčný řez obytnou věží v rovině schodiště v síle zdiva. Zaměření F. Gabriel–I. Peřina 2006, kresba L. Sedláček.

Abb. 7. Querschnitt des Wohnturms auf Niveau der Treppe in Mauerwerksstärke. Vermessung F. Gabriel–I. Peřina 2006, Zeichnung L. Sedláček.

nou jižní stranu hradního jádra (Vlček–Zahradník 1989, 181–207; Vlček 1999, 264). Ve druhé fázi druhé stavební etapy datované do dvacátých let 16. století byl nivelizován terén nádvoří v hradním jádru. Přízemí východního křídla z první fáze se tak změnilo v suterén. Došlo k výstavbě západního křídla a v místě vstupu vznikla nová věžová brána vysunutá do staršího příkopu (obr. 3, C). Její hluboký dvoupodlažní suterén možná odráží nivelizaci nádvoří (Vlček–Zahradník 1989, 187). Potřebu výstavby dalšího křídla interpretovala D. Menclová (1972, 461) nutností zvětšit obytný prostor při společné držbě hradu Johankou z Krajku s bratrem Kunrátem po smrti Jana ze Šelmberka v roce 1508. Nová štíhlá věžová brána měla nejspíše reprezentativní funkci jako brána na Švihově či Blatné (Menclová 1972, 461). Tato druhá popisovaná stavební etapa Hrubého Rohozce, datovaná do pozdně gotického a goticko-renesančního horizontu, se stala předmětem zájmu mnoha badatelů (např. Párys 1857, 224–227; Sedláček 1895, 197–207; Šimák 1909, 102–130; Radovi 1998, 77, 174; Vlček–Zahradník 1989; Vlček 1994, 159–160; 1999, 264–266). Datování druhé etapy umožnily dochované architektonické prvky, především pak podoba vstupní branské věže. Osovou kompozici vstupu tvoří půlkruhový portál s vpadlinou padacího mostu, pravouhlej orámovanou mělkou profilací. Nad římsou vpadliny je situován panel s pozdně gotickými erby Krajířů a Šelmberků. Na panel nasedá parapetní římsa obdélného okna prosvětlujícího první patro. Okenní otvor dělí kamenný kříž se širokými, již renesančně citěnými mělkými profily rámování. Popisovaný otvor zakončuje výrazná nadokenní římsa (Radovi 1998, 174). Nádvoří průčelí branské věže je v úrovni patra horizontálně členěno kamennou pavlačí, vyloženou na osmi krakorcích. Pavlač zpřístupňuje točité schodiště v jihozápadním koutu nádvoří. Kamenný parapet pavlače je zdoben lípanou kružbou, v pravé části, dle rotujících plamének, spíše pozdně gotickou, v levé části za krajířským erbem s letopočtem 1516 kružbou s vegetabilními renesančními motivy. Renesanční výraz má



Obr. 8. Zazděné schodiště a portál v úrovni II. podlaží obytné věže. Foto I. Peřina 2006.

Abb. 8. Zugemauerte Treppe und Portal auf Niveau des II. Stockwerks des Wohnturms. Foto I. Peřina 2006.

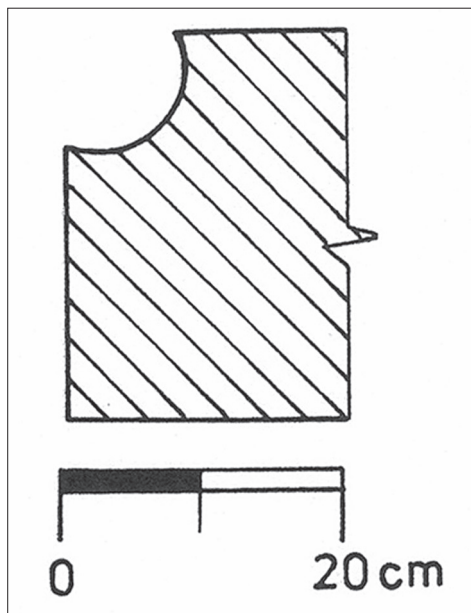
i ženská hlavička s letopočtem 1516 na krajním krakorci (Vlček–Zahradník 1989, 210; Radovi 1998, 174). Na pavlač se obdélným portálem otevírá místnost prvního patra věže. Otvor lemují panely, bohatě členěné přetínajícími se pruty. Vysoké nadpraží ukončuje předstupující římsa (Párys 1857, 224–227; Radovi 1998, 174). Místnost v prvním patře věže, vybavená na severním nádvorním průčelí honosným pozdně gotickým portálem a na jižním vstupním průčelí renesančním oknem, je zaklenuta sklípkovou klenbou o vzorci čtyřcípé hvězdičky. Další sklípková klenba o vzorci osmicípé hvězdičky se dochovala v nárožním arkýři v druhém podlaží donjonu (Radovi 1998, 77, 174). Zmíněné architektonické prvky vytváří z Rohozce významné stavební dílo, které Radovi (1998, 77, 174) spojuje s oblastí slezsko polskou, do které se však promítá i vliv pražské královské dvorské huti. Sklípkové klenby řadí autoři do míšeňsko-saského okruhu. Nelze vyloučit ani vlivy tovačovské renesanční dílny, neboť prvním manželem Johanky z Krajku byl Jan Tovačovský z Cimburka. Druhá stavební etapa Rohozce stojí někde na přechodu mezi pozdní gotikou a nastupující renesancí v tzv. goticko-renesančním horizontu (Menclová 1972, 461; Vlček–Zahradník 1989, 209–210). Současně se v této stavební etapě rýsují dvě fáze, rozkládající vývoj nově vzniklé blokové dispozice (Durdík 1999, 69–70, 200–201). Obdobně jako na Hrubém Rohozci pracovala patrně stejná huť i na dalším krajířovském majetku, na pozdně gotické či goticko-renesanční přestavbě hradu v Brandýse nad Labem (Vlček 1999, 176–178; Durdík 1999, 80–82).



Obr. 9. Profilace portálu v úrovni II. podlaží obytné věže. Foto I. Peřina 2006.
Abb. 9. Profilierung des Portals auf Niveau des II. Stockwerkes des Wohnturms.
Foto I. Peřina 2006.

huti. Sklípkové klenby řadí autoři do míšeňsko-saského okruhu. Nelze vyloučit ani vlivy tovačovské renesanční dílny, neboť prvním manželem Johanky z Krajku byl Jan Tovačovský z Cimburka. Druhá stavební etapa Rohozce stojí někde na přechodu mezi pozdní gotikou a nastupující renesancí v tzv. goticko-renesančním horizontu (Menclová 1972, 461; Vlček–Zahradník 1989, 209–210). Současně se v této stavební etapě rýsují dvě fáze, rozkládající vývoj nově vzniklé blokové dispozice (Durdík 1999, 69–70, 200–201). Obdobně jako na Hrubém Rohozci pracovala patrně stejná huť i na dalším krajířovském majetku, na pozdně gotické či goticko-renesanční přestavbě hradu v Brandýse nad Labem (Vlček 1999, 176–178; Durdík 1999, 80–82).

Ve třetí stavební etapě za Karla z Vartemberka v letech 1593–1613 bylo přistavěno další pozdně renesanční křídlo k vnější lici hradby a bergfritu na severozápadě. P. Vlček–P. Zahradník (1989) a P. Vlček (1999, 265) kladou do této stavební etapy i arkády na nádvorní straně nového křídla a bergfritu (obr. 3, D, obr. 4). I nově prolomená sdružená okna ve staré hradbě, sgrafitová rustika, zvýšení obytných křídel a doplnění střechy o zděné štíty, jak je dokládá dochovaný pozdně renesanční krov nad západním křídlem (Vlček–Zahradník 1989; Vlček 1999, 265, 356–357), dokončily transformaci středověkého hradu na kvalitativně jiný typ sídla – zámek. Se změnou komunikačního schématu v druhé etapě a jeho užívání v etapě třetí souvisí počátky nového panského dvora před jižním průčelím vznikajícího zámku. Celý areál Hrubého Rohozce se tak otočil přístupovou komunikací k městu Turnovu, jak bývá charakteristické pro nový typ sídla. Předpolí zámku se rozvinulo v rozlehlý hospodářský areál s pivovarem datovaným do renesančního horizontu (Šimák 1909, 104; Podroužek–Lancin-



Obr. 10. Profilace portálu v úrovni II. podlaží obytné věže. Zaměření a kresba I. Peřina 2006.

Abb. 10. Profilierung des Portals auf Niveau des II. Stockwerks des Wohnturmes. Vermessung und Zeichnung I. Peřina 2006.

více prostorové věže jsou běžné u tvrzí nebo i u hradů např. Karlštejn, Himlštejn, Šumburk, Miroslav (Durdík–Bolina 2001, 35). Definovat hranice mezi různými objekty patří mezi důležité úkoly současné castellologie (Grässler 2002, 25–28).

Popis věže je zaměřen pouze na konstrukce, náležející první stavební etapě hradu. Dispozičně lze zařadit mírně lichoběžnou věž, blízkou rozměry čtverci, mezi hloubkové dvoutrakty. Středověké konstrukce se dochovaly v suterénu, v prvním a druhém nadzemním podlaží (obr. 5). Ve třetím podlaží se k dataci do středověku nabízí pouze silnější část jižní obvodové zdi v místnosti nad kruchtou mladší barokní kaple (Vlček–Zahradník 1989, 198). Jak naznačuje úroveň pískovcového podloží, byla niveleta středověkého terénu při západním nádvorním průčelí věže přibližně o 1 metr nižší. Z této roviny byly oba trakty přístupné samostatnými vchody. Po překonání vstupu obě schodišťové komunikace klesají do zděných a částečně do pískovcového podloží zasekaných sklepů (obr. 5, 7). Ze schodiště zpřístupňujícího levý trakt vedou dvě odbočky: levá do suterénu pozdně gotického křídla, proražená v období baroka a pravá, která je do výšky 1,5 metru zazděná. Tuto komunikaci rekonstruujeme jako schodiště v síle obvodového zdiva věže, které zpřístupňuje I. nadzemní podlaží (obr. 5, 7, 8). Na horním konci zazděného schodiště se nachází portál. Viditelný je pouze lomený oblouk a části stojek (obr. 8). Pohledovou stranou byl portál otočen do místnosti v pravém traktu I. podlaží. Později celou situaci překrylo vložení klenby do pravého traktu I. podlaží (obr. 5, 7). Zaklenutí lze pouze relativně datovat do průběhu 14. až přelomu 15. a 16. století, čím dříve k němu došlo, tím dříve přestalo schodiště v síle zdiva plnit svou funkci. Proto se prozatím na základě modelu stavebního vývoje hradu lze přiklonit spíše k mladšímu datování. Portál byl dříve datován do pozdní gotiky (Vlček–Zahradník 1989, 184). Ohledání jeho pohledové strany, profilované do výrazného výžlabku (obr. 9, 10), dovoluje uvažovat o jiné dataci. S podobnou profilací, tvořenou výrazným výžlabkem mezi dvěma ústupky, se setkáváme v kostele Narození Panny Marie v Jablonném v Podještědí, datovaným kolem roku 1250 (Gabriel–Macek–Zahradník 1994, 36–37; Kracíková–Smetana

ger 2003, 35). Raně novověkou komunikaci dokládá i nález štětované cesty před zámkem (Prostředník 2001, 22).

Při tvorbě modelu první stavební etapy Hrubého Rohozce byl objekt situovaný v jihovýchodním koutu nádvoří hradního jádra charakterizován jako obytná věž – donjon. Věž definuji jako stavbu jejíž výška je větší než nejdelší rozměr základny. U válcového objektu definovaného jako věž, musí být výška větší než jeho průměr. Obdobně je definována věž i jinými autory: stavba, jejíž výška několikanásobně přesahuje půdorysné rozměry (Durdík–Bolina 2001, 30), stavba, jejíž výška mnohonásobně převyšuje její šířku (Grässler 2002, 25–28). Tuto definici splňuje právě stavba na Rohozci o rozměrech 19×20 m, jejíž výška přesahuje nejdelší rozměr základny (obr. 5, 6). Věž na Rohozci bývá charakterizována také jako věžový palác (Vlček–Zahradník 1989). U věžových paláců se výška paláce rovná velikosti delší strany základny (Durdík–Bolina 2001, 23), čemuž objekt na Rohozci neodpovídá. Ani jeho dispozice – hloubkový dvoutrakt – nenarušuje charakteristiku věže, neboť



Obr. 11. Suterén obytné věže, pravý hloubkový trakt s příčkou prolomenou průchodem, který je ukončen lomeným obloukem vyzděným z klenáků v podobě pískovcových armovacích kvádrů. Foto I. Peřina 2006.

Abb. 11. Souterrain des Wohnturmes, rechter Tiefentrakt mit durch einen Durchgang durchbrochene Trennwand; der Durchgang wird durch einen geknickten Bogen beschloss, der mit Gewölbsteinen ausgemauert wurde, die die Form von Sandsteinarmierungsquadrern haben. Foto I. Peřina 2006.



Obr. 12. První nadzemní podlaží obytné věže, levý hloubkový trakt, zazděný vstup vedoucí patrně na pavlač středověké komunikace a klenba s otiský po šalování do traktu vložena v průběhu 14. či 15. století. Foto I. Peřina 2006.

Abb. 12. Erstes Obergeschoß des Wohnturmes, linker Tiefentrakt, zugemauerter Eingang, der offenbar zum offenen Gang eines mittelalterlichen Weges führt sowie Gewölbe mit Abdrücken einer im Laufe des 14. oder 15. Jahrhunderts in den Trakt eingefügten Schalung. Foto I. Peřina 2006.

2000, 69–73), v kostele Všech svatých v Litoměřicích z druhé poloviny 13. století (Gabriel–Macek–Zahradník 1994, 37) a na hradě Grabštejně, patrně rovněž z poloviny 13. století.² Naproti tomu profilací tvořenou výrazným výžlabkem jsou opatřena i okna presbytáře pozdně gotického hřbitovního kostela Nalezení sv. Kříže v Moravské Třebové. Tato pozorování nás nutí k opatrnosti při vyslovení závěrů. Dataci portálu by mohl upřesnit hloubkový stavebně historický průzkum, který by prověřil především dobu vložení kleneb a odkryl celý portál. Ten lze podle současných vědomostí datovat do konce 13. století. Dataci věže na konec 13. století či na počátek 14. století dokládají i konstrukce v suterénu. Pravý hloubkový trakt obsahuje příčku prolomenou průchodem, který je ukončen lomeným obloukem vyzděným z klenáků v podobě pískovcových armovacích kvádrů (obr. 11). Jejich zdění, využívající ještě rovné vazné plochy na styku s lomovým zdívem odpovídá románsko-gotickému stavitelství (Gabriel–Macek–Zahradník 2002, 37). První podlaží věže prodělalo výraznou změnu komunikačního schématu. Vložením kleneb bylo zaslepeno schodiště v síle zdíva a patrně i propojení obou traktů, pokud však nebyly propojeny pomocí pavlače, čemuž by nasvědčovaly zazděné vstupy v západní obvodové zdi (obr. 5, 12). Zazděný vstup v levém hloubkovém traktu by mohl souviset i s pokračováním schodiště v síle zdíva do druhého podlaží. Současné propojení traktů i vstup průrazem z pozdně gotického východního křídla je až novověkého charakteru. Další druhé podlaží středověké věže se dochovalo v obvodových zdech silných přes 2 metry a plně i v mezitraktové zdi. V jihovýchodním nároží věže se nachází arkýř zaklenutý sklípkovou klenbou (obr. 5; Vlček–Zahradník 1989, 190; Radovi 1998). Pozdně gotický arkýř bývá ztotožňován se starší středověkou kaplí (Párys 1857, 225; Sedláček 1895, 198; Šimák 1909, 114). Druhé podlaží bylo výrazně přestavěno při zřízení barokní kaple k roku 1675 (Vlček–Zahradník 1989, 198).

Při zařazení věže na Hrubém Rohozci mezi obytné věže – donjony je nutné vyjít jak z podoby analogií (Durdík–Bolína 2001, 35–40) a také z celkového modelu stavebního vývoje hradu. Zatímco suterén prokazatelně obytný nebyl, obytnost prvního nadzemního podlaží prokázat nedovedeme. Druhé podlaží věže bylo přestavěno v baroku do té míry, že jeho funkci již dnes určit nemůžeme. Přesto dle modelu první stavební etapy Hrubého Rohozce se zdá, že jiný obytný objekt v jádře hradu nebyl a vzhledem k poloze v zadní části dispozice i rozměrům mohla věž obytnou funkci plnit. Dalším dokladem mohou být i vstupy do věže z úrovně nádvoří, což odpovídá právě donjonům (Grässler 2002, 25–28).

Díky uvedeným problémům, jak při snaze vytvořit model stavebního vývoje celého hradu s cílem zařadit jeho etapy do typologie hradních staveb, tak při snaze definování a rekonstrukce modelu jedné stavby v rámci dispozice hradu, je zřejmé, že výsledky jsou pouze modelem dynamického systému vycházející ze studia formální struktury (Neústupný 1986). Jejich další potvrzení či vyvrácení může přinést např. hloubkový stavebně historický průzkum, archeologický výzkum nebo také studium problematiky hradních staveb v širších souvislostech spojené s pokládáním nových otázek.

K tisku doporučil prof. PhDr. Jan Klápště, CSc.

Literatura

- DURDÍK, T., 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
– 2002: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky. Praha.
DURDÍK, T.–BOLÍNA, P., 2001: Středověké hrady v Čechách a na Moravě. Praha.
GABRIEL, F., 1996: K metodám a problémům stavební historie, Sborník Společnosti přátel starožitnosti 4, 25–32.
GABRIEL, F.–MACEK, P.–ZAHRADNÍK, P., 1994: Kostel Narození Panny Marie v Jablonném v Podještědí, Průzkumy památek I, 31–42.
GRÄSSLER, I., 2002: Bemerkungen zur Geschichte der Forschung über Wohntürme. In: Wohntürme. Ver-

² Za informaci o portálu podobné profilace z paláce hradu Grabštejna datovaného do konce 13. století i další konzultace k problematice věží a jejich definování děkuji PhDr. Františku Gabrielovi, Ph.D. Dále patří můj dík za podnětné rady Karlu Knopovi a PhDr. Kamilu Podroužkovi, Ph.D.

öffentlichung der Deutschen Burgenvereinigunge. V. zugleich Sonderheft der Zeitschrift „Burgenforschung aus Sachsen“, 25–28. Langemweißbach.

HEBER, F. A., 1845: Böhmens Bürgen, Vesten und Bergschlösser III. Praha.

KLÁPŠTĚ, J., 2005: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.

KRACÍKOVÁ, L.–SMETANA, J., 2000: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa. Praha.

MENCLOVÁ, D., 1972: České hrady I, II. Praha.

NEÚSTUPNÝ, E., 1986: Nástin archeologické metody, AR XXXVIII, 525–549.

PÁRYŠ, J., 1857: Hrubý Rohozec nad Jizerou, PA II, 224–227.

PODROUŽEK, K.–LANCINGER, L., 2003: Hrubý Rohozec – bývalý zámecký pivovar: sladovna a hvozď. Stavebně historický průzkum, NPÚ u. o. p. Ústí nad Labem. Česká Lípa.

PROSTŘEDNÍK, J., 2001: Archeologické aktivity Okresního muzea Českého Ráje v roce 2000, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 27, 15–26.

RADOVI, M. a O., 1998: Kniha o sklípkových klenbách. Praha.

SEDLÁČEK, A., 1895: Hrady, zámky, tvrze království Českého X. Boleslavsko. Praha.

ŠEDIVÝ, J., 2000: Hrad Ostrý – Scharfenstein – Příspěvek ke stavební historii hradu, CB 7, 151–169.

ŠIMÁK, J. V., 1903: Příběhy města Turnova nad Jizerou I. Turnov.

– 1909: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Turnovském XXXII. Praha.

TOMÍČEK, T.–ÚLOVEC, J., 2002: Hrad Bradlec, CB 8, 217–246.

VLČEK, P., 1994: Encyklopedie českých zámků. Praha.

– 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků. Praha.

VLČEK, P.–ZAHRADNÍK, P., 1989: Hrubý Rohozec, zámek. Stavebně historický průzkum. Pasport SÚRPMO. Praha.

Zusammenfassung

Zur baulichen Entwicklung der Burg Groß Rohosetz (Hrubý Rohozec)

Der Artikel ist ein Beitrag zur Problematik, sich mit der baulichen Entwicklung der Burg Groß Rohosetz vertraut zu machen. Aufgrund der stratigraphischen Verhältnisse, der architektonischen Details und dem Charakter der durchgeführten Veränderungen in der Anlage wurden schon früher qualitativ hochstehende Modelle der baulichen Entwicklung vorgelegt (Vlček–Zahradník 1989; Vlček 1994, 159–160; 1999, 264–266). Gegenstand des Interesses der meisten Forscher war vor allem der prunkvolle Gotik-Renaissance-Umbau (z. B. Páryš 1857, 224–227; Šimák 1909, 102–130; Radovi 1998, 77, 174; Vlček 1999, 264–266). Der vorliegende Text konzentriert sich auf die ältesten Bauetappen der Burg zur Wende vom 13. und 14. Jahrhundert. Er ist bemüht, auf die Problematik aufmerksam zu machen, das Objekt in die Typologie der Burgen einzuordnen und widmet sich einer Auswertung des erhaltenen Wohnturms.

Das Problem beim Studium von torsalen Bauten ist die Tatsache, daß sie eine Reihe eigenständiger Objekte enthalten können, bei denen es oftmals nicht möglich ist, eine gemeinsame Beziehung herzustellen. Dies gilt gerade auch für Groß Rohosetz, der zu einem Schloß umgebauten Burg.

Die nördlich von Turnov gelegene Burg Groß Rohosetz (Katastergbiet Daliměřice, Kreis Semily) befindet sich am Rand einer Sandsteintafel über dem rechten Ufer der Iser. Erstmals Erwähnung fand sie im Jahre 1322 in den Prädikaten der Markwartitzen.

Entsprechend der Lage des als Bergfried an der Vorderseite des Burgkerns klassifizierten prismatischen Turms, dem vermutlichen Tor am Fuß des Kerns und der Lage des Wohnturms in der südöstlichen Ecke des Hofes auf einem höher gelegenen Sandsteinblock, ordne ich die Burg in der ersten Bauetappe als Bergfriedanlage ein. Als Analogie führe ich die Burg Ostrý (Scharfenstein; Kreis Děčín) auf.

In der zweiten Etappe mit zwei, in die Gotik-Renaissance fallenden Phasen, wandte die Burg im Zusammenhang mit der Verlegung des Verkehrsweges ihre Vorderseite der Stadt zu. Es entstand ein Wohnflügel, der mit seiner blockartigen Anlage einen neuen Burgtyp andeutet. In der dritten Etappe aus der Spätrenaissance verändert sich die Burg bereits endgültig zu einem Schloß. Beim Entwurf eines Modells der ersten Bauetappe wurde das Objekt in der südöstlichen Ecke des Hofes als Wohnturm charakterisiert. Den Turm definiere ich als einen Bau, dessen Höhe größer ausfällt, als die Längsseite des Fundaments. Der Rohosetzer Turm mit den Maßen 19×20 m zählt zu den in zwei Trakten angelegten Türmen. Das Souterrain und die erste Etage des Turms wurde durch eine Treppe von der Stärke des Mauerwerks verbunden. Am oberen Ende der Treppe ist ein Portal erhalten geblieben, daß ich in das Ende des 13. Jahrhunderts datiere. Die zweite Etage wurde im Barock deutlich zu einer Schloßkapelle umgebaut, mittelalterlich ist lediglich die Anlage und der spätgotische Ercker mit dem Diamantgewölbe.

Während das Souterrain nicht bewohnbar war, kann für die erste und zweite Etage die Wohnfunktion nicht nachgewiesen werden. Trotzdem ordne ich das Objekt entsprechend der Analogie und dem Modell der ersten Bauetappe den Wohntürmen zu.

Deutsch von Bernd Magar

